

- Strøm, A. (2009). A glimpse into 30 years of struggle against prostitution by the women's liberation movement in Norway. *Reproductive Health Matters*, 34, 28–37.
- Weber, M. (1985). Die »Objektivität« sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis. I J. Winckelmann (Red.), *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre* (s. 146–214). Mohr. (Opprinnelig utgitt 1922).

Kapittel 17

Marx' metode: Om *Kapitalen* og dialektikkens arbeidsteknikker

Victor Lund Shammas

Marx, K. (2016). *Kapitalen: Kritikk av den politiske økonomien*.

En vitenskapelig metode blir ofte forstått som et sett med sannhetssøkende prosedyrer, en systematisk tilnærming til virkeligheten som setter en i stand til å avdekke tilslørte sider ved denne virkeligheten. Hadde en av det 19. århundrets fremste tenkere, Karl Marx, en slik metode? Standardsvaret fra marxistene selv er at Marx, blant annet i *Kapitalen*, leste seg gjennom datidens store «politiske økonomer» (dvs. systematisk tenkning om forholdet mellom stat og marked) og utsatte dem for en *dialektikk* (jf. Harvey, 2018, s. 11–13).

Dialektikk blir ofte forstått som en måte å forklare hvordan ideer, men også sosiale formasjoner, tvinges fremover ved hjelp av indre motsetninger eller «negasjoner», som så fremprovoserer nye, reviderte former. Sokrates' metode blir ofte omtalt som dialektisk, der en rekke spørsmål og svar er ment å avsløre mangler ved et begrep eller resonnement, for så å skape en forbedret tenkning (men som ofte, i Sokrates' tilfelle, i realiteten ender i *aporia*, en blindvei eller uløselig indre motsetning). Motstykket til dialektikk i denne betydningen er lange, uavbrutte retoriske utlegninger som nettopp ikke møter motstand (Stein, 2014). Dialektikkbegrepet forbindes kanskje oftest med filosofen Hegel og blir gjerne forklart med triaden *tese-antitese-syntese* (selv om Hegel selv aldri bruker disse begrepene sammen): En opprinnelig posisjon, eller tese, kolliderer med en motgående posisjon, antitese, som bringer til lys problemer i den opprinnelige posisjonen; disse blir så slått sammen til en ny, forbedret posisjon, eller

syntese.⁶² Hegel omtaler dermed dialektikken som en prosess preget av det han på tysk kaller *Aufhebung* som innebærer at en tidligere tanke eller tilstand paradoksalt nok blir *opphevet* (kansellert), men også *opphevet* (til nye høyder) og *preservert* (dvs. bevart som et historisk minne).

Selv om den marxistiske politiske teoretikeren Bertell Ollman (2003) har forsøkt å vise hva dette innebærer i hele sitt omfang, er det likevel som om man forblir på overflaten av et storverk som *Kapitalen* med et slikt begrep. På sett og vis tilslører det mer enn det avdekker. Selv om det i abstrakte termer er riktig at Marx er en «dialektisk tenker», trenger likevel ikke begrepet dypt nok ned i de konkrete arbeidsteknikker som satte Marx i stand til å produsere sine tekster.⁶³ Dialektikken mangler materialitet: Den trenger ikke inn i det konkrete prosessuelle ved tenkningen. Også David Harvey (2018) vektlegger Marx' «dialektiske metode» i *Kapitalen*. Men Harvey blander sammen formen på *resultatene* (måten man presenterer funnene sine på) og *metodens* form (måten man kom frem til funnene på). Marx' presentasjon i *Kapitalen* er dialektisk – det har Harvey helt rett i: Teksten «danser» fra varen til penger til kapital til arbeideren til verdi, osv. Men dette forteller oss lite om hvordan Marx kom frem til resultatene sine.

62 Syntesen kalles av og til «negasjonen av negasjonen», en viktig fase i dialektisk tenkning. Med Hegel som inspirasjon kan vi ta som eksempel kategoriene «Væren» (det som er) og «Intethet» (det som ikke finnes) (jf. Hegel, 2010, s. 136–144). Hvis livet er å være, er døden tilsynelatende en ikke-væren. Men denne ikke-væren har samtidig en forunderlig «positivitet» eller *tilstedeværelse*: Den «er». Døden er en bemerkelsesverdig nærværende ikke-væren. Dermed kan vi si at negasjonen av livet – døden – likevel må utsettes for en ny negasjon: Vi må innlemme i vår forståelse av døden det faktum at den likevel får en positivitet eller tilstedeværelse, f.eks. i kraft av at den rammer inn og definerer et liv, eller at vi levende tenker på og reflekterer over døden. På denne måten kompliseres lettvinde motsetninger, som «det som finnes» vs. «det som ikke finnes». I Hegels eksempel fordres et tredje begrep, *tilblivelse*, som fanger opp det at alle ting som er, samtidig utvikles, og ting som ikke er, likevel har en slags tilstedeværelse. Dialektikken er et kraftig tenkeverktøy. Det er likevel ikke alene tilstrekkelig å kategorisere en tenkning som «dialektisk»: Man må ned i de konkrete prosessene, teknikkene og materialene som en eventuell dialektisk metode tar opp i seg.

63 Marx «sosiologiserer» Hegels (angivelig) mer idealistiske forståelse av dialektikken ved hjelp av det som kalles *den historiske materialisme* der samfunnsformer påstås å løse hverandre i en lang rekke nydannelser som erstatter tidligere, «ufullstendige» former. I *Det kommunistske manifest*, for eksempel, skriver Marx og Engels (1848/1919) om hvordan antikkens slaveri avløses av middelalderens føydalisme, for så å bli byttet ut med industrikapitalismen. Nye samfunnsstander tvinger seg frem på grunn av utilstrekkeligheter eller «motsigelser» i tidligere samfunnsformer. I den ortodokse marxismen blir imidlertid dialektikkbegrepet stadig mer abstrakt og løst fra denne umiddelbare samfunnsanalytiske tendensen. Til våre formål er poenget at fraser som «dialektisk metode» ikke trenger dypt nok ned i materialiteten ved *arbeidsprosessene*, *teknikkene* og *de konkrete redskapene* som en tenker som Marx brukte for å utvikle analysene sine. Det kan bare være begynnelsen, ikke slutten, på en metodeundersøkelse.

Dette har mer å gjøre med struktureringen av sluttproduktet. Det var ikke slik Marx selv arbeidet.

Å kalle Marx' metode for dialektisk kan bare være begynnelsen på arbeidet med å skildre Marx' produksjonsmåte: For på samme måte som kapitalismen kombinerer arbeidskraft med bestemte produksjonsmidler i en konkret produksjonsprosess, legemliggjorde også Marx selv sin egen bestemte *Produktionsweise*. Denne hadde en bestemt *materialitet* som ikke er reduserbar til abstrakte hegelianske formler, et konkret arbeid med å identifisere, analysere og omtale tekster på som også har en klart kroppslig dimensjon. I dette kapittelet skal vi se hvordan denne teknikken nådde sitt mest modne, fullendte uttrykk i første bind av *Kapitalen*.

Problemet med å lete etter en allmenn metode, eller produksjonsmåte, i Marx' samlede arbeider består i mangfoldet av sjangre som Marx favnet over – former som hver for seg forlanger sine egne sannhetssøkende prosedyrer: filosofi, journalistikk, politisk agitasjon (som ikke bare forsøker å endre på verden, men også og samtidig å anskue nye, uvante sider ved den), politisk økonomi og det vi kanskje kan kalle en slags proto-samfunnsvitenskap: en revolusjonær sosiologi. Til hver av disse formene hører egenartede prosedyrer for å kunne produsere legitime kunnskapsvarer egnet til både å tilhøre og tidvis forbigå de respektive formene – og det er ikke åpenbart at «dialektikk» gir en fullgod beskrivelse av noen av disse formene.

Kan man dermed i det hele tatt tale om en forenet metode hos Marx? Marx var en renessansenstenker med et bemerkelsesverdig bredt register og allvitende ambisjoner – fra de *Etnologiske notatbøkene* (Marx, 1974), med flere hundretalls sider med nitide notater og nærlesninger av antropologiens tidlige storverker, til den korte *Kritikken av Gota-programmet* (Marx, 1891/1971), en revolusjonær polemikk mot Det tyske sosialdemokratiske partiets (SDAP) reformistiske program, for ikke å snakke om den filosofiske *Kritikk av Hegels Rettsfilosofi* (Marx & Engels 1844, Marx 2010d), og det politisk-økonomiske storverket: *Kapitalen* (1867/2016) (der første bind er det eneste av tre som Marx selv fullførte og fikk utgitt i sin levetid).⁶⁴ Skal vi snakke om Marx' metode, må det i så fall måtte være snakk om *metoder* i flertall.

Men i mer filosofisk anlagte prosjekter er den tradisjonelle metodeforståelsen – et sett med rutinemessige, sannhetssøkende prosedyrer nevnt helt øverst – for snever, mens den dogmatisk marxistiske forklaringsmodellen som

64 For en pedagogisk oppsummering av *Kapitalen*, se Harvey (2018) og Fine og Szad-Filho (2004).

kretser omkring dialektisk metode, for «livløs», abstrakt og overfladisk. I et kritisk-filosofisk prosjekt antar tenkerens metode snarere formen av et helt liv, en livsstil, en væremåte-i-verden. I et laboratorium har man sine protokoller; i en filosofi har man å gjøre med et liv i utfoldelse; og i en revolusjonær politisk filosofi konfronteres man med et liv i kamp, et kjempende liv som ikke anerkjenner skillet mellom erfaring og påvirkning, teori og praksis. I en dertil *kunstnerisk* anlagt revolusjonær politisk filosofi, som var det Marx bedrev, fargelegges hele dette prosjektet av et ønske om å favne over totaliteten av menneskelig erfaring og erkjennelse.

For Marx' del er det velkjent at denne kjempende livsformen som all hans tekstproduksjon var underkastet, antok formen av en kritikk, en grunnleggende mistillit til alle ortodoksier, dogmer og *overflater*. Marx var, sammen med Freud og Nietzsche, som Ricoeur (1991) påpeker, en bærer av «mistankens hermeneutikk». I den biografiske filmen «Den unge Karl Marx» (Peck, 2017) morer Marx' hustru, Jenny von Westphalen, seg på makens bekostning når hun (på kjærlig vis) anklager ham for å henfalle til en «kritikk av den kritiske kritikk», som jo er undertittelen til Marx' tekst: *Den hellige familie* (1845/2010). Men Marx var på mange måter nettopp selv denne «kritiske kritiker», som Marx og Engels (1974, s. 54) viser til i *Den tyske ideologi*.

Poetisk totaliseringstrang

Begynnelsen på det vi kan kalle en materialistisk, eller prosessorientert, analyse av Marx' egen metode, finner vi hos biografen Francis Wheen, som påpeker nettopp det usedvanlig kreative elementet i Marx' virke der Marx «så seg selv som en kreativ kunstner, en dialektikkens poet» (Wheen, 2007a, s. 5). Ollmans (2003) boktittel sikter da også til en «dialektikkens dans» hos Marx. Det er som om man må til det estetiske feltet for i det hele tatt å begynne å gripe denne ufattelige produksjon (den hittil uferdige *Marx-Engels-Gesamtausgabe*, eller MEGA, planlegges å fylle 114 bind). Det er et element av kaos, brudd og diskontinuitet i Marx, en «kunstnerisk galskap», som samtidig spiller virkelighetens iboende (og generative) uregjerlighet, som vi samtidig kan gjenfinne hos de aller største kunstnere – men kanskje i mindre grad i den mer striglede vitenskapen. Vitenskapen utøver ofte en vold mot virkeligheten i sin søken etter orden og avgrensning, med det den franske, katolske filosofen Blaise Pascal kaller en «geometrisk ånd» (jf. Wacquant, 2015 s. 9). Geometrien har ikke så mye rom for poesi.

Samtidig er det en ikke-konseptuell rasjonalitet i spill, det en annen katolsk filosof, Jacques Maritain, kaller en «poetisk intuisjon», «noe som er førkonseptuelt eller ikke-konseptuelt og som likevel er i en tilstand av definitiv intellektuell aktualisering» (Maritain, 1955, s. 80). En poetisk intuisjon behøver ikke gi opphav til usystematikk: Se bare til Shakespeare, som Marx var en stor beundrer av (som vi skal se), og som fanget essensen av det elisabethanske Englands *Zeitgeist*. Den poetiske intuisjon er en motor for systematiske oppdagelser, kanskje den eneste som kan sette en i stand til å produsere *et helt forfatterskap*, snarere enn løsrevne, enkeltvis *arbeider*. Samtidig er den poetiske intuisjon en mer treffende beskrivelse av den kreative prosess som ligger til grunn for mange tilsynelatende strengt rasjonalistiske foretagender.

Marx er dermed, med positivt fortegn, en høyst «uvitenskapelig» tenker, eller kanskje rettere sagt: «post-vitenskapelig». Hans metoder går langt videre enn den rene empirismen. Han vil mer, behøver mer, enn den rent vitenskapelige forsker. Nietzsche beskriver på rammende vis bildet av den krumryggede «spesialist» som fortaper seg i sin egen spesialisering: «En lærd manns bok speiler alltid også en krumbøyd sjel», skriver filosofen (Nietzsche 2010, s. 268). Dette var aldri Marx' problem. Han hadde selvsagt kontroll på stoffet sitt og var en fagperson. Marx' inngående kjennskap til de engelske og skotske politiske økonomer har aldri blitt trukket i tvil, for eksempel. Men han var ingen krumbøyd spesialist. «His conversation does not run in one groove, but is as varied as are the volumes upon his library shelves», skrev en korrespondent fra avisen Chicago Tribune etter å ha vært på hjemmebesøk hos Marx i 1873 og latt seg begeistre av den tyske eksiltenkerens mangfoldighet. Fra denne journalisten får vi også et visst inntrykk av Marx' bredt anlagte leseappetitt: «A casual glance revealed Shakespeare, Dickens, Thackeray, Molière, Racine, Montaigne, Bacon, Goethe, Voltaire, Paine; English, American, French blue books; works political and philosophical in Russian, German, Spanish, Italian, etc., etc.» (Wheen, 2007a, s. 73–74).

Samtidig er det påfallende hvor tydelig en *konsistent logikk* det er gjennom hele forfatterskapet, nettopp til tross for spennet, omfanget og rekkevidden. «Mesteparten av en filosofers bevisste tenkning», skriver Nietzsche (2009, s. 14), «er i all hemmelighet styrt av hans instinkter og dermed tvunget inn i bestemte baner.» Hvilke instinkter, eller kreative intuisjoner, er det som ligger til grunn for Marx' arbeider? Motoren er det vi kanskje kan kalle Marx' *profetiske åre*, der den tilsynelatende anti-moralske, objektiverende Marx i realiteten lar seg motivere av et hellig raseri på vegne av denne nye sosiale formasjonen: det utplyndrede

og avmagrede industriproletariatet. Vi kan lese Marx inn i den lange sosial rettferdighetstradisjonen som fikk sin start med gammeltestamentlige profeter som Hosea og Amos, slik også teologen Paul Tillich (1935/1998) gjorde. Tillich påpeker at de «profetiske elementene i marxismen kun uttrykker seg indirekte, skjult bak en rasjonalistisk form» (s. 451). Dette er samtidig å anerkjenne Marx' (sekulære) jødiske identitet, som Shlomo Avineri (2019) diskuterer. Vi trenger ikke inn i kjernen av Marx' forfatterskap med livløse trossetninger om «dialektisk materialisme», men må inn i det Pascal kaller *esprit de finesse* – altså tenkerens pasjonerte, mer lidenskapelige, drivkrefter. Når profeten Amos roper ut: «La retten velle fram som vann, og rettferd lik bekker som aldri blir tørre!» (Amos 5,24 NO 1978/1985), initierer han en historisk kamp på vegne av de undertrykte (som vi nettopp ikke finner motstykket til flere århundrer senere hos den slaveriforsvarende Aristoteles), en tradisjon som Marx flere årtusener senere skriver seg inn i. Forestillingen om en hyperrasjonalistisk Marx er i stor grad en propagandistisk forståelsesform, produsert både av ettertiden og, tidvis, av Marx selv, i noe som kan minne om Freuds egen *Trieb* til å fremstille psykoanalysen som et «rent» vitenskapelig prosjekt (jf. Abensour, 2014) (noe det ikke er, og aldri kan bli). Marx' lidenskap – hans raseri – er også en del av hans metode.

Det blir av og til sagt om særlig store kritiske tenkere at deres fremste metodiske fortrinn synes å være en evne til – eller i det minste et iherdig forsøk på – å beherske alt-et, dvs. virkelighetens samlede totalitet: Å prøve å gripe helheten er samtidig betingelsen for hele deres tenkning. Marxisten Fredric Jameson skriver om filosofen Deleuze at hans «storhet [...] var å ha konfrontert, på altetende vis, hele det enorme feltet av alt som var tenkt og utgitt» (Jameson, 1999, s. 14), premisset for hans stilling som en «syntesens tenker». Og om kulturteoretikeren Jameson selv ble det sagt av en annen marxist, Terry Eagleton (2006), at han «synes å ha lest enhver vesentlig tekst i den vestlige sivilisasjonens historie». Vi har selvsagt å gjøre med et visst element av overdrivelse her. Samtidig er det å gripe totaliteten i det minste et ideal for en viss strømming av kritiske tenkere, særlig for dem som står i tradisjonen etter Hegel. Marx' metode kan på mange måter kalles en *totaliserende ommivorstrategi*. Det er ikke tilfeldig at han velger seg den romerske forfatteren Terents' berømte ord som sitt foretrukne valgspørsmål: «Jeg er et menneske, intet menneskelig er meg fremmed» (Marx, 1865/2010c, s. 568). *Intet menneskelig*: Ambisjonen er å ha sett og hørt *alt*. Marx' metode er altså denne streben etter å favne over *totaliteten, helheten*, som i sin tur forlanger et *altetende vitebegjær* som ikke lar

seg stenge inne av vilkårlige disiplinærgrenser eller sjangerformer. Det er heller ikke overraskende at Hegel-disippelen Marx i praksis følger læremesterens ord om at «det sanne er helheten» (Hegel, 1999, s. 38). Iveren etter å gripe totaliteten gir Marx' produksjonsmåte en nærmest teologisk karakter, en lengsel etter det Absolutte, den absolutte viten – like teologisk, eller uendelig, forøvrig, som kapitalens egen evigvarende og stadig utvidede sirkulasjonsprosess.

Leseren Marx

Marx var i første rekke en tekstprodusent. Som Isaiah Berlin (1959) påpeker, var ikke Marx noen videre aktivist, selv om hans tekster ofte hadde aktivistiske hensikter.

Marx totally lacked the qualities of a great popular leader or agitator; he was not a publicist of genius [...] [T]he greater part of his working life was spent in comparative obscurity in London, at his writing-table and in the reading-room of the British Museum (Berlin, 1959, s. 1–2).

Marx leste og skrev. For å produsere tekstene sine måtte han bli i enda større grad en tekstforbruker. Andres tekster var hans råstoff, hans «data» – grunnstoffene i hans laboratorium. For å utøve sin «kritiske kritikk», utført hovedsakelig gjennom en skrivefunksjon, måtte Marx altså først og fremst *lese*. Når han skildrer den engelske arbeiderklassens elendiggjøring, gjør han det ikke først og fremst med utgangspunkt i førstehåndsobservasjoner (selv om disse nok informerte blikket hans, siden han i begynnelsen av London-tiden levde tett på byens fattigere elementer (Seed, 2011, s. 57)). Han leser og siterer sin venn Engels' beskrivelser av Manchester-proletariatet i *The Condition of the Working Class in England* (1845), som han henviser til i kapittelet om arbeidsdagen i *Kapitalens* første bind (Marx, 1976, s. 349, fotnote 15). Når han skal utvikle sitt helhetlige politisk-økonomiske teoretiske rammeverk i samme bok, gjør han det med utgangspunkt i et «arkiv» bestående av datidens ortodokse økonomer, som David Ricardo og Adam Smith, sine hovedverker. Disse «enorme mengdene materialer knyttet til den politiske økonomiens historie, samlet opp ved British Museum», som Marx skriver i 1859 (Wolin, 1983, s. 94), sluker han under sine daglige studieøkter gjennom en årrekke i museets lesesal.

Selv når han tenker «etnologisk», er det med utgangspunkt i et sekundær-korpus av antropologiske tekster (jf. Marx, 1974), det den moderne historikeren

Michael Mann beskriver (for sin egen del) som «*looting and pillaging raids*» i sekundærlitteraturen, snarere enn innsamling av primærdata (Lawson, 2006, s. 5). Biografen David McLellan viser hvordan den unge Marx systematisk pløyde seg gjennom historiske kilder i sin søken etter kritiske holdepunkter mot Hegel:

[D]uring the summer of 1843 Marx had not only immersed himself in the political theories of Machiavelli, Montesquieu and Rousseau; he also took extensive notes on recent French, English, American and even Swedish history, and wrote a chronological table of the period A.D. 600–1589 that covered eighty pages (McLellan, 1973, s. 73).

Når Marx gjennom 1850-tallet livnærer seg som journalist for avisen New-York Daily Tribune (Jones 2017, s. 344), ligner han mer en spaltist enn en reporter ute i felten, som Sperber (2013) påpeker – men en særdeles og uvanlig *belest* spaltist:

To get material, Marx regularly read the major English newspapers, a large portion of the French and German press, and some selected articles from Italian and Spanish papers as well. He pored over Blue Books, the reports of the British parliamentary investigative committees, and went through volumes of Hansard, the record of parliamentary debates (Sperber, 2013, s. 296).

Hvordan var det så Marx leste? Han brukte i stor grad nettopp offisielle data, statlige undersøkelseskommisjoners rapporter, dominante narrativer og fremstillinger av saksforhold i samtiden. I et brev til Engels i 1853 forklarer Marx kildegrunnlaget for en kommende artikkel til avisen Daily Tribune, «and for this I have at my disposal some very bulky Blue Books, besides Hansard and the Moniteur» (Marx, 1853/2010a, s. 405). Hva sikter han til her? *Hansard* utga (og utgir fortsatt) transkripter av debatter i det britiske parlamentet; *Moniteur* var den franske avisen *Le Moniteur Universel*, stiftet i revolusjonsåret 1789, men senere de franske myndigheters offisielle avis; og «Blue Books» er diverse offisielle myndighetsdokumenter. Fellesnevneren her er altså at det er staten selv som taler, og i en viss grad tenker høyt. Marx forholder seg selvsagt kritisk til disse kildene. I samme brev understreker han at han vil bruke disse «Blue Books» til å diskutere den britiske statsmannen Palmerstons støtte til diverse revolusjoner i 1848, fordi de tilbyr «viktig» materiale som likevel er «betydelig begrenset» (*considerably curtailed*). Forbeholdet viser at Marx ser fallgruvener

knyttet til bruk av slike myndighetsdokumenter. Noen år senere, i en Tribune-artikkel om britisk krigføring i «Cabul» (Kabul) i Afghanistan på 1830-tallet, bruker Marx disse «Blue Books» for å gjengi en diplomatisk korrespondanse med den daværende britiske utenriksministeren Palmerston, men kritiserer samtidig disse «Afghan Papers» (en frase som man like gjerne kunne hørt fra Wikileaks halvannet århundre senere) for å ha blitt klippet i og «forfalsket» av britiske myndigheter for å gi det Marx mener er en selektiv, feilaktig fremstilling av den opprinnelige korrespondansen (Marx, 1859/2010b, s. 514–515).

Vi behøver ikke gå inn på de substansielle saksforholdene her. Det vesentlige er at Marx viser en evne til å *beherske* offisielle kilder, altså å herske over dem. Marx tar ortodoksiens offisielle representasjoner og trekker dem i en heterodoks retning. Statens tekster og tradisjonelle mediekilder blir anvendt til kritiske formål. Kapitalens og imperiemaktens symbolsk-intellektuelle håndlangere undergraver, mellom Marx' hender, både imperiet og kapitalen i samme vending. For Marx er det dermed ikke strengt tatt nødvendig med et undersøkende *gravearbeid*. Et viktig arbeidsprinsipp for Marx synes å være at «sannheten er der ute», altså at offisielle eller dominante fremstillinger i seg selv gir nok skyts til å overvinne kapitalens høyborger. De må selvsagt fortolkes på kritisk-refleksivt vis; de må omkodes gjennom et teoretisk rammeverk. Kildene i seg selv er ikke tilstrekkelige, men må presses gjennom en hermeneutisk sil. Likevel er det påfallende hvor mye av et revolusjonært budskap Marx får ut av et forbausende «respektabelt», tradisjonalistisk og statsbærende kildegrunnlag.

For den moderne samfunnsviter, som ofte står hevet over det rent litterære, kan det også være nyttig å tenke gjennom virkningene av skjønnlitteraturen på en av de 19. århundrets fremste politiske tenkere. Marx følte seg hjemme i store deler av det litterære, slik Prawer (1978) viser i sin klassiske studie. For Marx stod ikke litteraturen i noe konfliktforhold med vitenskapen. Det kunstneriske var ikke i et konkurranseforhold med det analytiske. Han var særs glad i skjønnlitterære storheter som Shakespeare, Goethe og Dante. Historikeren William Clare Roberts (2018) går så langt som å hevde at *Kapitalen* er støpt etter formen av Dantes *Inferno*. Der Vergil leder Dante gjennom dødsriket, fører Marx proletariatet gjennom – og forbi – kapitalismen. Samtidig var Shakespeare en viktig bærebjelke i hans tenkning (Smith, 2022). Datteren Eleanor Marx mintes at Shakespeares samlede verker – «bibelen» i Marx-hjemmet – var «*seldom out of our hands or mouths*» (Holmes, 2018, s. 157). For Marx antar litteraturen, og dermed hele den kunstneriske og estetiske sfære, et slags tapt ideal som den

kapitalistiske lønnsarbeidsrelasjonen i sin tur fortrenger, slik filosofen Sánchez Vázquez ser det (Prawer, 1978, s. 404). Litteraturen er altså ikke bare en livgivende kilde til adspredelse for Marx (selv om den er dét også), ei heller bare et krydder for å livne opp mer analytiske tekster, men faktisk en implisitt modell for en samfunnsordning hinsides det rent økonomiske.

Man kunne nok skrevet en hel bok om de mange litterære virkemidlene – som ironi, sarkasme og personifikasjon – som Marx til stadighet bruker, og som åpenbart er et resultat av hans skjønnlitterære tilbøyeligheter. Gir det mening å kalle også dette en del av hans metode? På mange måter, ja, fordi disse virkemidlene er blant de retoriske grepene som gjør tekstene hans både virkningsfulle og minneverdige. Marx lar sjelden en anledning gå fra seg til å livne opp verkene sine med et godt bilde. Mest berømt er kanskje beskrivelsen i *Manifestet* (1848/1919) av kommunismen som et «gjenferd» eller «spøkelse» som går i Europa, et nikk til den gotiske skrekklitteraturen. På lignende vis skriver Marx i *Kapitalen* om kapitalens vampyriske side: «Kapitalen er dødt arbeid» – et eksempel på arbeidsverditeorilæren – og denne kapitalen oppfører seg «som en vampyr», mener Marx, som bare kan leve ved å «suge inn levende arbeid» (Marx, 2016, s. 289). Det er et arresterende bilde som levendegjør proletariatets *skrekkelige* livsvilkår. Fortellingen om kapitalismen låner trekk fra horrorsjangeren.

Virkemidler som personifikasjon og ironi benyttes også i denne boken når Marx håner den ideologiske forestillingen om kjøp og salg av arbeidskraft som en fri, jevnbyrdig utveksling mellom kapitalister og arbeidere som «frie» aktører. Ja, skriver Marx syrlig, «sannelig er det slik at det i den økonomiske sfære er «frihet, likhet, eiendom og Bentham» som alene hersker» (Marx, 2016, s. 205). Den observante leser vil legge merke til at det siste punktet skiller seg fra de tre forutgående: «Bentham» sikter til Jeremy Bentham, utilitarismens far og oppfinneren av paternalistiske sosialteknologier som panoptikon – og er følgelig ikke en naturlig del av den forutgående rekken av abstrakte substantiver. Ved å introdusere et brudd i sekvensen understreker Marx samtidig hulheten ved disse andre liberale flosklene, som også forsterkes ved forventningen om at Marx er i ferd med å gjengi den franske revolusjonens slagord – «Frihet, likhet, brorskap» – der brorskap nå er byttet ut med den kalde, harde eiendomsretten. Marx er en ofte syrlig, men i alle tilfeller litterært anlagt sakprosaforfatter. Lesingen av skjønnlitteratur ga ham tilgang til et bredere register av retoriske virkemidler enn mange av hans samtidige samfunnskritikere, samtidig som det nok sensitiverte ham overfor menneskelig lidelse.

Beherskelsen av fremmedspråk virker også å ha spilt en avgjørende rolle i Marx' arbeid. På gymnasiet i Trier studerte Marx gresk og latin (Sperber, 2013), og antikkens klassiske forfattere dukker opp gjennom hele Marx' forfatterskap (Prawer, 1978). Senere tok han seg tid til å lære seg russisk, og Russland som empirisk kasus opptok en ikke ubetydelig plass i Marx' tenkning, skriver Isaac Deutscher (1948): «His mind was agitated by Russia as a social phenomenon. At the age of fifty he and Engels began to learn Russian. They watched the development of Russian literature and swallowed volume after volume of Russian statistics and sociology.» Han begynte å studere språket i 1869, noe han fortsatte med det neste tiåret (Eaton, 1980, s. 108). Innen 1853 hadde Marx lært seg å skrive engelsk på et tilstrekkelig høyt nivå til at han kunne få antatt sine artikler av New York-avisen Daily Tribune (Jones 2017, s. 327); til sammen endte han opp med å skrive rundt 350 artikler på egenhånd for avisen, ytterligere 12 sammen med Engels (s. 344). For å orientere seg i stadige opptøyer i Spania på 1850-tallet lærte han seg spansk, «apparently becoming proficient in a matter of weeks» (Wheen, 2007b, s. 50). Marx var altså i stand til å lese kilder på tysk, engelsk, fransk, russisk, spansk, latin, gammelgresk og muligens også italiensk. Hvor fjernt virker ikke det for den moderne (skandinaviske) samfunnsviter, som ofte bare behersker sitt eget språk og engelsk, og som dermed i praksis er avstengt fra enorme deler av den globale tekstproduksjon og de til enhver tid sirkulerende anskuelserformer?

Marx' mål med denne språklæringen – i den grad det var en villet, bevisst handling og ikke bare et resultat av en viss borgerlig familiebakgrunn og personlig genialitet – var ikke å briljere med all sin viten, men blant annet å sette ham i stand til å bedrive komparativ analyse. Flere språk, mer empiri. I *Kapitalen* tar den tyskspråklige Marx til seg britiske, amerikanske, belgiske og franske kilder for å bedrive det vi nå ville kalt komparativ analyse av arbeidsdagens lengde (Marx, 2016, s. 367–369). Andre steder er målet mer strategisk. I etterordet til bokens andre opplag går Marx til frontalangrep mot sine tyske økonomkritikere ved å sitere både en vennlig innstilt britisk og russisk anmeldelse av boken.

De blå bøkene

Isaiah Berlin var tidlig ute med å vektlegge at de «beste og mest originale» delene av *Kapitalen* bygget på kilder som artikler fra avisen Economist og de britiske myndighetenes offisielle utgivelser, de såkalte «Blue Books»; sistnevnte var Marx «the first scholar to put to serious scientific use» (Berlin, 1959, s. 168). Berlin

understreket også i hvilken utstrekning den moderne samfunnsvitenskapen hviler, ikke så mye på de empiriske oppdagelsene, som på den metodiske nyvinningen Marx dermed gjorde: «The technique of social research was revolutionized by the example set by him in the use of Blue Books and official reports: the greater part of his detailed indictment of modern industrialism is based almost wholly upon them» (Berlin, 1959, s. 234). Statens behov for systematisk kunnskap om samfunnet det er satt til å styre over – en kunnskap som både «animerer og overgår» staten (Means, 2022) – blir samtidig kimen til en kritisk appropriasjon og reorientering av denne kunnskapen. Kriminologen Leon Radzinowicz trekker frem hvor uvurderlige de mer justis- og fengselsorienterte «Blue Books» har vært for utformingen av justispolitikken i England, men også som kildegrunnlag for kriminalvitenskapen selv (Radzinowicz, 1999, s. 156, 352). Radzinowicz understreker samtidig myndighetsrapportenes betydning for Marx' arbeid med *Das Kapital* (s. 84). Sidney og Beatrice Webb, to viktige skikkelser i britisk samfunnsvitenskaps historie, uttrykte mer skepsis til verdien av diverse offisielle dokumenter fordi de var manipulertare (som dermed tangerer Bourdieus moderne kritikk av «kommisjonen» som alltid allerede forutbestemt av kommisjonens forhåndsbestemte sammensetning), men også de innrømmer at «taken as a whole the massive array of British blue-books stands pre-eminent as a source of information about contemporary social conditions and contemporary public opinion» (Webb & Webb, 1932, s. 156).

Noen av disse «blå bøkene» utgjøres av de britiske fabrikkinspektørenes rapporter, som Marx spesielt trekker på. Bakgrunnen for disse var loven Factory Act (1833), som etablerte et overvåkningssystem bestående av fire statlige fabrikkinspektører med rapporteringsplikt til innenriksdepartementet, Home Office; riktignok var de alt for underbemannede til å holde orden på de rundt 4000 fabrikkene man anslår fantes på dette tidspunktet (UK Parliament, u.å.). Som Bartrip (1982) påpeker, hadde inspektørene få ressurser, og evnen til å påvirke statens politikk var begrenset. Historikere har dermed «overdrevet viktigheten» av inspektørene for politikktutforming, mener Bartrip (Bartrip, 1982, s. 605). Like fullt er viktigheten av inspektørene for Marx ikke ubetydelig. I *Kapitalen* blir inspektørenes rapporter omdannet til ytterligere ammunisjon mot kapitalismen. Den norske utgaven av *Kapitalen* fyller mer enn fem tettskrevne sider bare med titler på «parlamentsrapporter og andre offisielle publikasjoner» som Marx benyttet seg av (Marx, 2016, s. 980–985).

For å ta ett eksempel: Marx siterer i *Kapitalen* omhyggelig fra en fabrikkinspektørs rapport i sin kritikk av bruk av barnearbeid: «Luften i linspinneriene,

der barna til disse dydige og kjærlige foreldrene arbeider, er så tett av utallige støv- og fiberpartikler fra råmaterialet at det er ytterst ubehagelig å oppholde seg mer enn 10 minutter i spinnelokalene» (Marx, 2016, s. 284, fotnote 34a). I bokens kjente kapittel om arbeidsdagens lengde gjengir Marx inspektørenes skildringer av «den bedragerske fabrikkieieren» som manipulerer den betalte arbeidstiden ved å starte arbeidsdagen for tidlig og avslutte den for sent, relativt til lovverkets begrensninger: «En ekstra time hver dag, som opprås ved å knipe litt her og litt der, forvandler årets 12 måneder til 13» (Marx, 2016, s. 299).

Det som kunne forblitt en relativt abstrakt øvelse i økonomisk analyse, blir ved hjelp av denne empirien forvandlet til et detaljrikt, oppraverde klageskrift over det nye industriproletariatets livsbetingelser. Rapportene gir Marx tilgang til et sårt tiltrengt ytterligere analytisk mikronivå, ved siden av makronivået som suppleres av datidens politiske økonomer. Dette skaper både en mer dynamisk, virkningsfull tekst, i vekslingen mellom makroabstraksjon og detaljrike skildringer på mikronivå, men gir også opphav til egenartede analyser av kapitalismens vesen. Ikke minst blir fabrikkinspektørenes rapporter en viktig kilde til analysen av forholdet mellom stat og kapital. Ved hjelp av den offisielle, borgerlige protososiologien som ligger nedfelt i disse «Reports of the Inspectors of Factories», viser Marx hvordan kapitalismen omformer staten, men samtidig må forholde seg til den som et tvetydig objekt.

Det er nemlig staten som innfører de arbeidervennlige begrensningene på arbeidstiden, som fabrikkieierne i sin tur riktignok på ulike vis snar seg rundt. Og det er staten selv som står for inspeksjonene og produserer tekstmaterialet som Marx bruker til å kvesse sin kapitalismekritikk. Denne dobbeltheten virker samtidig inn på Marx' forståelse av staten som et relativt autonomt felt snarere enn et rent instrument. Som ung påstod jo Marx i *Det kommunistiske manifest*, sammen med sin makker Engels, at «den moderne statsmakt [...] bare [er] et utvalg som forvalter hele bourgeoisklassens felles affærer» (Marx & Engels, 1848/1919, s. 23), altså et rent klasseinstrumentelt syn på staten: Borgerskapet omdanner staten til sitt private redskap for å fremme sine særinteresser. Men tjue år senere, ved *Kapitalens* tilblivelse, har Marx' statssyn rukkert å bli mer nyansert, mer åpent for statens ambivalens – dvs. dens relative autonomi.

Instrumentalismen er riktignok stedvis erstattet av noe mørkere, nemlig en statsfatalisme: Staten er dømt til å mislykkes i sitt forsøk på å tøyلة kapitalen. Statens forsøk på å begrense arbeidsdagens lengde, eller «ekstensivitet», fører bare til at kapitalisten øker arbeidsdagens intensitet (Marx, 2016, s. 521). Statens regulering av lønnsnivået blir en «latterlig anomali» (s. 913) fordi fabrikkieieren

i praksis kan innføre sin egen «private lovgivning» på arbeidsplassen. Til tross for «lovbestemmelsene» mot det, skriver Marx, blir det «solgt minst 2000 gutter som levende skorsteinsfeiemaskiner» (s. 496). Staten er maktesløs mot kapitalen.

Men andre steder tyder ting på at Marx mener staten kan ha en viss kapitalregulerende effekt: «Den lovbestemte begrensningen av arbeidsdagen gjør slutt på den slags uting», skriver Marx (s. 675) mer bestemt i et kapittel om lønnsdannelse. Fabrikkløvene tvang også eierklassen til å gi visse utdanningsmuligheter til arbeiderne, en «elementær skoleundervisning» (s. 605). Den innfører også lover som kan virke som et bolverk mot kapitalens rovdrift på arbeiderne, riktignok full av hull, men likevel en «overmektig samfunnsmessig barriere» som hindrer arbeideren i å «selge seg og sin slekt til død og slaveri» (s. 370). Selv om Marx på mange måter er pessimistisk i sitt syn på statens evne til å innføre noe vi i ettertidens lys kan kalle sosialdemokratiet, viser han samtidig at han er langt forbi en grov klasseinstrumentalisme – og han gjør det med basis i statens egen kunnskapsproduksjon. Staten (eller «samfunnet», som brukes synonymt noen steder) og kapitalen er fanget i en gjensidig kamp, og vi har dermed å gjøre med et konfliktfylt (bourdieusk) felt snarere enn et statisk (althusserisk) apparat (jf. Bourdieu & Wacquant, 1992, s. 102).

Staten supplerer altså kritiske tenkere med kunnskapen som trengs for å reformere eller revolusjonere forholdene, noe Marx også gjør et poeng ut av i et forord til *Kapitalen*, myntet på et tyskspråklig publikum:

Vi ville bli forskrekket over tilstandene i vårt eget land dersom våre regjeringer og parlament, slik som i England, nedsatte periodiske kommisjoner for å undersøke de økonomiske forholdene; dersom disse kommisjonene ble utrustet med de samme fullmaktene til å utforske sannheten som i England; dersom en for dette formålet lyktes å finne like sakkyndige, upartiske og hensynsløse menn som fabrikkinspektørene i England [...], deres undersøkelseskommisjonærer om utbyttingen av kvinner, barn, om bolig- og ernæringsforhold osv. (Marx, 2016, s. 9).

Konklusjon

Året etter Marx' død utga datteren hans, Eleanor Marx, en pamflett med den utvetydige tittelen *The Factory Hell* («Fabrikkelvetet») (1885/1891). Faren hennes døde uten større midler. Han nevnte en gang for vennen sin Engels at

«ingen har skrevet så mye om penger av en som har så lite [penger]» (Petrucciani, 2020, s. 158). Men datteren arvet noe langt viktigere enn penger etter faren sin, bl.a. denne nære kjennskapen til fabrikkinspektørenes skildringer av kapitalens herjinger i de voksende engelske industribyene. Eleanor Marx og ektemannen Edward Aveling bruker rapportene i denne korte pamfletten for å gå til angrep mot kapitalismens rovdrift:

The Report of 1884 might be that of 1864. The same diseases, accidents, prosecutions. We do not think that the reading of the Blue-Book or of our pamphlet on it will make much if any difference to the unhappy, disgraceful position of the workers. Our only hope is that those who read, and especially those who bear in mind the monotony of the Reports ever since the Factory Acts came into force, will understand that for the ills suffered by the labour-classes of the community there is but one remedy. And that remedy is the doing away with the systems that makes these ills a necessity. The Factory is still a hell (Aveling & Aveling 1885/ 1891).

Det var med statens egen kunnskapsproduksjon i hende at sentrale deler av Marx' eget forfatterskap ble skapt. Denne metodiske lærdommen preget den umiddelbare arven etter ham. Hvem holder denne metoden i hevd i dag? Ett eksempel er den kritiske tenkeren Noam Chomsky, som i sine analyser av amerikansk utenrikspolitisk maktutøvelse ofte baserer seg på offisielle kilder og «næringslivspressen», som han mener ofte er mindre forvrengt av ideologi, nettopp fordi forretningsfolk trenger relativt sett mer presis, uhildet informasjon for å foreta gode investeringsbeslutninger (Martin, 2005, s. 759). Mulig kan vi lese Wikileaks' lekkasjer av statsdokumenter – bl.a. spredningen av rundt en kvart million amerikanske diplomater i 2010 (populært kalt «Cablegate») – som et annet eksempel på denne logikken i fri utfoldelse. I dokumentlekkasjenes tidsalder blir offisielle kilder i seg selv tilstrekkelige til en kritisk samfunnsanalyse, så lenge disse leses «mot kornet», dvs. mot avsenderens intensjon.

I videre forstand er arven etter Marx et levende nymarxistisk paradigme innen de moderne samfunnsvitenskapene (jf. Diamanti et al., 2019), fra David Harveys (2015) nyliberalismeanalyser og Slavoj Žižeks (1989/2008) ideologikritikk til Kohei Saitos (2022) «motvekstkommunisme» (*degrowth communism*). Saito bygger analysene sine på nettopp en «materialistisk», filologisk tilnærming til Marx' samlede verker (MEGA), der det er den upolerte, uferdige (og ikke kanoniserte, dogmatiske) Marx som blir betingelsen for hans tenkning omkring

ikke bare en reformistisk økososialisme, men en økologisk postkapitalisme som stritter imot kravet om evig økonomisk vekst (som også marxismen tidligere ikke har tatt tilstrekkelig på alvor – det Saito kaller «prometeusk marxisme», etter den mytiske, greske figuren Prometheus, som står for menneskets ønske om å herske over naturen). Marx lever på sett og vis i aller beste velgående i dag gjennom sine etterfølgere som bruker begrepene og tilnærmingene han etterlot seg, til å analysere vår samtids mest presserende samfunnsspørsmål.

Når vi skal trenge inn til kjernen i en tenkning – særlig en storartet, mangslungen tenkning – holder det ikke å analysere metoden som ligger til grunn for denne tenkningen med utgangspunkt i abstrakte formler om «dialektikk» eller en «metodologisk» skjematikk. Man må inn i materialiteten, ned i de konkrete prosessene som utgjør tenkerens daglige, praktiske arbeid. Vårt *logos* (ord) om *methodos* – av det greske *meta* (over, etter) og *hodos* (vei), bokstavelig talt, «etter» eller «langs veien», dvs. veien man må følge for å komme frem til et resultat – må i størst mulig grad være prosessorientert og materielt fundert. En metodebeskrivelse må følge den samme veien som tenkeren selv forfulgte i sin *meta hodos*, sin «etter-veien»-het. Vi må reise langs de samme veier tenkeren selv fulgte. Kapittelet ovenfor er et forsøk på å skissere en begynnelse på et slik arbeid i konteksten av Marx' tenkning, og særlig storverket *Kapitalen*.

Marx' tenkning kan oppsummeres som en uvanlig kombinasjon av journalistikk, polemikk, politisk økonomi og filosofi, innkapslet i et profetisk raseri og en empirisk finstemt forargelse. Når man ser nærmere på kildebruken – spesielt bruken av inspektørrapportene – får man en fornemmelse av Marx, ikke som iskald rasjonalist, men som et menneske av kjøtt og blod som leste om nedverdiggende sosiale forhold og ble berørt av disse menneskeskjebnene. Sinnet og fortvilelsen blir sublimert i abstraksjonen og analysen, men viskes likevel aldri helt ut.

En annen måte å synliggjøre metoden som ligger til grunn særlig for *Kapitalen*, er å tenke på Marx' metode som en kritisk kombinasjon av (minst) fem elementer: (i) historisk og samtidig empiri (bl.a. fra journalistikk, offentlige kilder, statistikk), (ii) politisk-økonomisk teori (Smith, Ricardo, Say, mfl.), (iii) skjønnlitteratur (som opphav til litterære teknikker og en større sensitivering), (iv) fremmedspråk (som basis for komparative analyser), der (v) alt dette filtreres gjennom den totaliserende omnivorstrategien: Så å si alt Marx konfronteres med i sin samtid kan i prinsippet vise seg å være nyttig stoff.

Mye av dette ligner nok på det man i metodelitteraturen kaller abduksjon – en stadig veksling mellom informerte gjetninger, empiriske korrektiver og

teoriavledning. Marx' metode inneholder likevel en lærdom for dagens academia: Alt virkelig grensesprengende arbeid må samtidig sprengre grensene for sin egen form. Mange av de store kunstnerne viser at et virkelig nytt innhold samtidig forlanger en ny (metodisk) form.

Marx viser også viktigheten av å lære seg å tenke totaliserende – og ikke miste seg selv i sin spesialitet. Det er i det hele tatt noe storslått ved Marx' metode som selv i dag kan virke inspirerende. Med sine lange leseøkter i British Museums lesesal plukket han opp den borgerlige protososiologi – den velferdsstatlige samfunnsvitenskaps spede begynnelse – som han fant formidlet i de utallige bindene trykket og utgitt av staten selv, nærmere bestemt *Her Majesty's Stationary Office* – «a ton of government Blue Books ignored by all», som Nicolaus (1993, s. 62) formulerer det. Her fant han «et tonn» av den empiri som han selv ikke hadde tid, ressurser eller tilbøyelighet til å samle inn på egenhånd. Denne empirien inngikk som ett vesentlig element i Marx' altetende arbeidsmetode med sin søken etter totaliteten, etter «det hele». For kun det hele er sant nok.

Litteratur

- Abensour, A. (2014). Drive, instinct, impulse. I B. Cassin (Red.), *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon* (s. 230–235). Princeton: Princeton University Press.
- Aveling, E.M. & Aveling, E. (1891). *The factory hell*. Aberdeen: James Leatham. (Opprinnelig utgitt 1885).
- Avineri, S. (2019). *Karl Marx: Philosophy and Revolution*. New Haven: Yale University Press.
- Bartrip, P.W.J. (1982). British government inspection, 1832–1875: Some observations. *The Historical Journal*, 25(3), 605–626.
- Berlin, I. (1959). *Karl Marx: His Life and Environment*. New York: Oxford University Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Den hellige skrift. Bibelen. *Det gamle og Det nye testamente*. Oslo: Det Norske Bibelselskap, 1978, rev. 1985. [NO78/(85)].
- Deutscher, I. (1948). *Marx and Russia*. <https://www.marxists.org/archive/deutscher/1948/marx-russia.htm>
- Diamanti, J., Pendakis, A. & Szeman, I. (Red.). (2019). *The Bloomsbury Companion to Marx*. London: Bloomsbury.
- Eagleton, T. (2006). Making a break. *London Review of Books*, 28(5). <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v28/n05/terry-eagleton/making-a-break>.

- Eaton, H. (1980). Marx and the Russians. *Journal of the History of Ideas*, 41(1), 89–112.
- Engels, F. (1968) *The Condition of the Working Class in England*. Stanford: Stanford University Press. (Opprinnelig utgitt 1845).
- Fine, B. og Saad-Filho, A. (2004). *Marx's Capital*. London: Pluto Press.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, D. (2018). *A Companion to Marx's Capital* (The Complete Edition). London: Verso.
- Hegel, G.W.F. (1999). *Åndens fenomenologi*. Oslo: Pax Forlag.
- Hegel, G.W.F. (2010). *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Basic Outline: Part I: Science of Logic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmes, R. (2018). Eleanor Marx and Shakespeare. *Shakespeare*, 14(2), 157–166.
- Jameson, F. (1999). Marxism and dualism in Deleuze. I I. Buchanan (Red.), *A Deleuzian Century?* (s. 13–36). Durham: Duke University Press.
- Jones, G.S. (2017). *Karl Marx: Greatness and Illusion*. London: Penguin.
- Lawson, G. (2006). A conversation with Michael Mann. *Millennium: Journal of International Studies*, 34(2), 477–485.
- Maritain, J. (1955). *Creative Intuition in Art and Poetry: The A.W. Mellon Lectures in the Fine Arts*. New York: Meridian Books.
- Martin, G.R. (2005). Media bias, right. I R.P. Carlisle (Red.), *Encyclopedia of Politics: The Left and the Right* (s. 758–760). London: Sage.
- Marx, K. (1972). *Critique of the Gotha Programme*. Peking: Foreign Languages Press. (Opprinnelig utgitt 1891).
- Marx, K. (1974). *The Ethnological Notebooks of Karl Marx*. Assen: Van Gorcum & Comp.
- Marx, K. (1976). *Capital: A Critique of Political Economy (Vol. 1)*. London: Penguin.
- Marx, K. (2010a). Marx to Engels in Manchester [14 December 1853]. I K. Marx & F. Engels, *Collected Works*. Vol. 39: *Letters 1852–55* (s. 403–405). London: Lawrence & Wishart. (Opprinnelig utgitt 1853).
- Marx, K. (2010b). The new Chinese war. I K. Marx & F. Engels, *Collected Works*. Vol. 16: *Marx and Engels 1858–60* (s. 508–524). London: Lawrence & Wishart. (Opprinnelig utgitt 1859).
- Marx, K. (2010c). Confession (1 April 1865). I K. Marx & F. Engels, *Collected Works*. Vol. 42: *Letters 1864–68* (s. 567–568). London: Lawrence & Wishart. (Opprinnelig utgitt 1865).
- Marx, K. (2010d). Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law. I K. Marx & F. Engels, *Collected Works*. Vol. 3: *Karl Marx, March 1843–August 1844* (s. 3–129). London: Lawrence & Wishart. (Opprinnelig utgitt 1927).

- Marx, K. (2016). *Kapitalen: Kritikk av den politiske økonomien*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Marx, K. & Engels, F. (1919). *Det kommunistiske manifest*. Kristiania: Det norske Arbeiderpartis forlag. (Opprinnelig utgitt 1848).
- Marx, K. & Engels, F. (1974). *The German Ideology*. London: Lawrence & Wishart.
- Marx, K. & Engels, F. (2010). The holy family, or critique of critical criticism: Against Bruno Bauer and company. I K. Marx & F. Engels, *Collected Works*. Vol. 4: *Marx and Engels 1844–45* (s. 5–211). London: Lawrence & Wishart. (Opprinnelig utgitt 1844).
- McLellan, D. (1973). *Karl Marx: His Life and Thought*. London: Macmillan.
- Means, A.J. (2022). Foucault, biopolitics, and the critique of state reason. *Educational Philosophy and Theory*, 54(12), 1968–1969. <https://doi.org/10.1080/00131857.2021.1871895>.
- Nicolaus, M. (1993). Foreword. I K. Marx, *Grundrisse* (s. 7–63). London: Penguin.
- Nietzsche, F. (2009). *Hinsides godt og ondt: Forspill til en fremtidsfilosofi*. Oslo: Spartacus.
- Nietzsche, F. (2010). *Den muntre vitenskapen («la gaya scienza»)*. Oslo: Spartacus.
- Ollman, B. (2003). *Dance of the Dialectic: Steps in Marx's Method*. Urbana: University of Illinois Press.
- Peck, R. (regissør) (2017). *The Young Karl Marx/Le jeune Karl Marx* [film]. Artémis Productions, Agat Films & Cie, Rohfilm, Velvet Film.
- Petruciani, S. (2020). *The Ideas of Karl Marx: A Critical Introduction*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Prawer, S.S. (1978). *Karl Marx and World Literature*. Oxford: Oxford University Press.
- Radzinowicz, L. (1999). *Adventures in Criminology*. London: Routledge.
- Ricoeur, P. (1991). The conflict of interpretations: Debate with Hans-Georg Gadamer. I M.J. Valdés (Red.), *A Ricoeur Reader: Reflection and Imagination* (s. 216–242). Toronto: University of Toronto Press.
- Roberts, W.C. (2018). *Marx's Inferno: The Political Theory of Capital*. Princeton: Princeton University Press.
- Saito, K. (2022). *Marx in the Anthropocene: Towards the Idea of Degrowth Communism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seed, J. (2011). 'Free labour = latent pauperism': Marx, Mayhew, and the 'reserve army of labour' in mid-nineteenth-century London. I S. Gunn & J. Vernon (Red.), *The Peculiarities of Liberal Modernity in Imperial Britain* (s. 54–71). Berkeley: University of California Press.
- Smith, C.A. (2022). *Shakespeare's Influence on Karl Marx: The Shakespearean Roots of Marxism*. London: Routledge.
- Sperber, J. (2013). *Karl Marx: A Nineteenth-Century Life*. London: Liveright.

- Stein, N. (2014). Dialectic. I B. Cassin (Red.), *Dictionary of Untranslatableables: A Philosophical Lexicon* (s. 215). Princeton: Princeton University Press.
- Tillich, P. (1998). Marx and the prophetic tradition (1935). I C.H. Ratschow (Red.), *Volume 3/Band 3: Writings in the Social Philosophy and Ethics / Sozialphilosophische und ethische Schriften* (s. 445–456). Berlin, Boston: De Gruyter.
- UK Parliament (u.å.) *The 1833 Factory Act*. <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/livinglearning/19thcentury/overview/factoryact/>. Lest 01.05.2023.
- Wacquant, L. (2015). For a sociology of flesh and blood. *Qualitative Sociology*, 38, 1–11.
- Webb, S. & Webb, B. (1932). *Methods of Social Study*. London: Longmans, Green and Co.
- Wheen, F. (2007a). *Marx's Das Kapital: A Biography*. New York: Grove Press.
- Wheen, F. (2007b). War, revolution and counter-revolution in Europe. I K. Marx, *Dispatches for the New York Tribune: Selected Journalism of Karl Marx* (s. 49–50). London: Penguin.
- Wolin, S.W. (1983). On reading Marx politically. *Nomos*, 79–112.
- Žižek, S. (2008). *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso. (Opprinnelig utgitt 1989).

Kapittel 18

Normativ teori i analyse av sosiologien selv

Cathrine Holst

Swift, A. (2004). *Would Perfect Mobility Be Perfect?*

Det finnes teori om hva som kjennetegner samfunn, og teori om hvordan samfunnet bør organiseres; teori om hvilke normer som former sosialt liv, og teori om hvilke normer vi bør la oss forplikte av. Den siste typen teori kalles gjerne *normativ teori*, og ettersom det er slik teori jeg ofte bruker i min egen forskning, skal jeg presentere en analyse fra den sosiologiske forskningslitteraturen der slik teori blir anvendt på en, etter mitt syn, fruktbar måte.

Valget falt på en artikkel av Adam Swift.⁶⁵ Swift er britisk sosiolog og politisk filosof. Han beveger seg på tvers av fag og samarbeider med forskere og teoretikere innenfor ulike felt og disipliner. Også dette appellerer til meg fordi det også er slik jeg selv liker å jobbe med sosiologi, og jeg har erfart at noen av de mest interessante problemstillingene og tilnærmingene ikke befinner seg i det som historisk og konvensjonelt er bestemt som sosiologifagets kjerne, men litt utenfor, eller til og med i randsonen, og i grenselandet til andre fag.

Filosofi og sosiologi i samarbeid

Swifts doktorgrad i sosiologi fra universitetet i Oxford hadde tittelen *For a sociologically informed political theory* (1992). Her argumenterer Swift for at empiriske

⁶⁵ Tak for grundige og gode kommentarer fra redaktørene, en anonym fagfelle, Victor Shammas og Per Robstad. Flere av kommentarene hadde fortjent mer inngående diskusjon.